

PODOBE BIDERMAJERSKE LJUBLJANE

Uredil MIHA PREINFALK

PODOBE BIDERMAJERSKE LJUBLJANE

ZRC SAZU ZGODOVINSKI INŠTITUT MILKA KOSA

Miha Preinfalk (ur.)

PODOBE BIDERMAJERSKE LJUBLJANE

<i>Recenzenta</i>	Dragica Čeč, Marko Štuhec
<i>Jezikovni pregled</i>	Rok Janežič (slovenščina)
<i>Prevod</i>	Manca Gašperšič (angleščina)
<i>Oblikovanje in prelom</i>	Nina Semolič
<i>Izdajatelj</i>	ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
<i>Za izdajatelja</i>	Petra Svolfšak
<i>Založnik</i>	Založba ZRC
<i>Za založnika</i>	Oto Luthar
<i>Glavni urednik založbe</i>	Aleš Pogačnik

<i>Tisk</i>	Collegium Graphicum, d. o. o.
<i>Naklada</i>	200
	Prva izdaja, prvi natis
	Ljubljana 2025

Monografija je nastala v okviru raziskovalnega projekta J7-2604 (Latinske in nemške kronike na Slovenskem) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Prva e-izdaja knjige je prosto dostopna pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0: <https://doi.org/10.3986/9789610508984>

Izid knjige sta podprla Mestna občina Ljubljana in Zgodovinski inštitut Milka Kosa.

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

ISBN 978-961-05-0922-6
COBISS.SI-ID 216044803

ISBN 978-961-05-0898-4 (PDF)
COBISS.SI-ID 216185603

Uredil
Miha Preinfalk

**PODOBE
BIDERMAJERSKE
LJUBLJANE**

Založba ZRC

Ljubljana 2025

KAZALO

Sprehod s Francem Franzem po bidermajerski Ljubljani	7
MIHA ŠIMAC: Vojaška kariera stotnika Franca Franza	11
MIHA PREINFALK: Franc Franz zasebno	33
BORIS GOLEC: Razgled po Ljubljani v času kronista Franca Franza	61
MIHA PREINFALK: Plemstvo v bidermajerski Ljubljani skozi pisma Franca Franza . . .	83
EVA HOLZ: Meščani bidermajerske Ljubljane v pismih Franca Franza	127
MIHA ŠIMAC: Vojaštvo v vsaki vrstici: ljubljanska garnizija v pismih stotnika Franza. . .	147
TANJA ŽIGON, TONE SMOLEJ: Stanovsko gledališče v Ljubljani v luči pisem in poročil Franca Franza baronu Erbergu	179
MARKO MOTNIK, TANJA ŽIGON: Pregled repertoarja stanovskega gledališča v Ljubljani od sezone 1833/34 do sezone 1839/40	213
MARKO MOTNIK: Glasbeni in plesni utrip ljubljane v tridesetih letih 19. stoletja. . . .	257
TOMAŽ LAZAR: Tombola v bidermajerski ljubljani.	281
EVA HOLZ: Potovanja kranjske visoke družbe v prvi polovici 19. Stoletja.	311
KATARINA KEBER: Bolezni in zdravstvo v predmarčni ljubljani v korespondenci Franca Franza baronu Erbergu	333
MATJAŽ AMBROŽIČ: Kranjske cerkvene problematike in tematike v poročilih Franca Franza baronu Erbergu	353
TANJA ŽIGON: Pisma Franca Franza baronu Erbergu iz leta 1836.	373
Seznam avtoric in avtorjev.	493

SPREHOD S FRANCEM FRANZEM PO BIDERMAJERSKI LJUBLJANI

Pisma, ki jih je med letoma 1832 in 1840 upokojeni stotnik Franc Franz skoraj vsakodnevno pošiljal Jožefu Kalasancu baronu Erbergu v Dol, nudijo obilo tematik in gradiva za raziskovanje predmarčne Ljubljane in nadgradnjo že obstoječih raziskav. V pričujoči monografiji so zajete in predstavljene le nekatere. Prvi dve razpravi se posvečata življenju in karieri glavnega protagonista oziroma avtorja pisem, stotnika Franca Franza. Miha Šimac je raziskal Franzeve korenine in prvo polovico življenja, ki jo je preživel v vojaški uniformi in na bojnih poljanah. To je bil čas vojn z Napoleonom, ki so odločilno krojile tudi Franzevo življenje. V drugi razpravi Miha Preinfalk predstavi Franzevo življenje po upokojitvi in njegovi ustalitvi v Ljubljani, ko je kot civilist in zasebnik spremljal utrip mesta in tudi aktivno sodeloval v tamkajšnji (visoki) družbi. Boris Golec je prispeval splošno predstavitev predmarčne Ljubljane, kot sta jo videla in opisala zdravnik Franc Viljem Lipič in ljubljanski kronist Henrik Costa. Ta predstavitev služi za okvir, v katerega je postavljeno dogajanje, kot mu lahko sledimo po Franzevih pismih. Miha Preinfalk nadalje predstavi plemiško družbo v Ljubljani, sestavljeno iz domačega in tujega (uradniškega) plemstva, ki sta se med seboj tesno prepletala. Eva Holz se je posvetila meščanskim družinam in nižjim mestnim slojem, ki jih Franz ni opisoval tako podrobno, a vendar dovolj pogosto, da dobimo vtis o njihovih življenjskih razmerah. Pomemben del ljubljanske družbe je bila tudi vojska, zlasti pripadniki »domačega« 17. pehotnega polka, nastanjenega v šentpetrski vojašnici. V ljubljansko družbo so se aktivno vključevali predvsem visoki častniki, ki so prebivali pri zasebnikih v mestu. Miha Šimac je predstavil tudi širšo sliko takratne vojaške organizacije. Bistveni del družabnega in kulturnega življenja v mestu sta bila gledališče in glasbeno poustvarjanje. Temu segmentu ljubljanske zgodovine so namenjeni kar trije prispevki. V prvem Tanja Žigon in Tone Smolej opisujeta ljubljansko stanovsko gledališče, njegove impresarije in peripetije z igralci, pa tudi posamezne gledališke in operne predstave, ki so v tistem času (včasih bolj, včasih manj) navduševale Ljubljančane. V drugem prispevku Marko Motnik in Tanja Žigon rekonstruirata gledališke sezone med letoma 1833 in 1840, glede na uradne gledališke sezname in Franzeva pisma. Kot se je izkazalo, se ta dva vira zaradi nepredvidljivosti članov takratnega gledališkega ansambla pogosto razlikujeta. V tretjem prispevku se Marko Motnik posveti zgolj glasbi, ki so jo razen v stanovskem gledališču izvajali tudi na koncertih Filharmonične družbe ali pa na prostem, v parku Zvezda ali v Tivoliju; pomemben del glasbenega poustvarjanja so bili tudi nastopi vojaške godbe. Ljubljančani so se zabavali in družili tudi v Kazini, zlasti po letu 1838, ko je bila dograjena nova, še danes stoječa stavba Kazine. Tomaž Lazar se je posvetil predvsem tomboli kot bistvenemu delu tovrstnih druženj, ki je udeležencem prinašala zanimive dobitke. Kadar so ljubljanske ulice postale pretesne, so se Ljubljančani odpravili na pot. Potovali so seveda predvsem višji sloji, pot pa jih je vodila bodisi po mestni okolici ali pa dlje po Evropi, recimo vse do Rima in Neaplja. Takratne potovalne navade in peripetije, ki so spremljale Ljubljančane na potovanjih, je opisala Eva Holz. Bolezni in zdravstveno stanje so pomembno krojili vsakdan. V času predmoderne medicine, ko

je bilo glavno puščanje krvi in nastavljanje pijavk, je bilo vsako obolenje lahko usodno. Katarina Keber je tako predstavila vsakodnevne bolezni, načine zdravljenja pa tudi epidemijo kolere 1836, iz katere lahko dandanes vlečemo vzporednice z nedavno pandemijo covid. Če so bili za telesno zdravje zadolženi mestni in drugi zdravniki, pa je za duševno zdravje skrbela Cerkev s škofom in ljubljansko duhovščino. Franza ta aspekt ni posebej zanimal, čeprav je dokaj vestno opisoval škofove premike po mestu ali zunaj njega ter njegovo pastoralno (pa tudi posvetno) dejavnost. Matjaž Ambrožič je predstavil položaj katoliške Cerkve v predmarčnem obdobju in v teoretični okvir umestil posamezna Franzeva pisma.

Monografijo zaključuje prevod pisem iz leta 1836, ki so ga naredili Tanja Žigon, Petra Kramberger in Vojko Pavlin. Leto 1836 je bilo za Ljubljano leto preizkušenj, saj je tisto poletje v mestu vladala kolera. Strah, panika pa tudi skepticizem in fatalizem so prevevali ljubljansko družbo, in vzporednice z nedavno pandemijo covid-19 so se pokazale kar same od sebe. Zato se je zdelo smiselno, da pisma, ki razkrivajo spopadanje z nalezljivo boleznijo izpred skoraj 200 let, prevedemo v slovenščino in jih tako še bolj približamo današnjemu bralcu. Kljub vsemu napredku v medicini in družbi nasploš so nekatere stvari iz takratnega časa presenetljivo podobne današnjim. »Princip je isti, vse ostalo so nianse«, bi rekel Đorđe Balašević.

To so zgozlj nekatere teme, ki so v pričujoči monografiji predstavljene bolj detajlno. Upati je, da bodo te razprave pa tudi siceršnja objava Franzevih pisem vzpodbudili nadaljnje raziskave predmarčne Ljubljane. To obdobje ljubljanske zgodovine je bilo do sedaj raziskovalno precej zapostavljeno oziroma so se raziskovalci posvečali drugim, bolj »slovenskim« temam, recimo Francetu Prešernu in njegovim sopotnikom. Tokrat so v ospredje stopili drugi krogi, ki pa so prav tako tvorili ljubljansko in slovensko zgodovino.

Avtorice in avtorji pričujoče monografije so razprave v pretežni meri pisali na podlagi pisem Franca Franza, ki so objavljena v monografiji Pisma Franca Franza baronu Erbergu (1832–1840). Za razbremenitev opomb pod črto so sklici na posamezna pisma v oklepaju med tekstom – v oklepaju sta navedena najprej leto in nato zaporedna številka pisma (npr. 37/13 = 13. pismo iz leta 1837). Vsa pisma so shranjena v Arhivu Republike Slovenije, v fondu Gospostvo Dol (SI AS 730), in sicer v fasciklih 46 (1832–1836) in 47 (1837–1840).

Miba Preinfalk

SEZNAM AVTORIC IN AVTORJEV

Dr. Miha Preinfalk
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
miha.preinfalk@zrc-sazu.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0721-5365>

Dr. Miha Šimac
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Katedra za zgodovino Cerkev in patrologijo
miha.simac@teof.uni-lj.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9035-3763>

Dr. Boris Golec
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
boris.golec@zrc-sazu.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0367-0141>

Dr. Eva Holz
eva.holz@zrc-sazu.si

Dr. Tanja Žigon
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo
tanja.zigon@ff.uni-lj.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3442-5790>

Dr. Tone Smolej
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo
tone.smolej@ff.uni-lj.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8544-2198>

Dr. Marko Motnik
ZRC SAZU, Muzikološki inštitut
marko.motnik@zrc-sazu.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8938-4132>

Dr. Tomaž Lazar
Narodni muzej Slovenije
tomaz.lazar@nms.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4723-6064>

Dr. Katarina Keber
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
katarina.keber@zrc-sazu.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2586-4983>

Dr. Matjaž Ambrožič
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Katedra za zgodovino Cerkev in patrologijo
matjaz.ambrozic@teof.uni-lj.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5552-6961>

Dr. Petra Kramberger
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko
petra.kramberger@ff.uni-lj.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9132-6692>

Dr. Vojko Pavlin
Znanstvenoraziskovalno središče Koper, Inštitut za zgodovinske študije
vojko.pavlin@zrs-kp.si
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0781-5216>

Avtorji razprav so z analizo Franzevih pisem prikazali Ljubljano v tridesetih letih 19. stoletja in njeno družbeno elito, odnose znotraj nje in njeno socialno dinamiko. Prav tako so pokazali na njene kulturne preference, poznavanje sveta, zabavo, strahove in pričakovanja. Skozi prikaz ljubljanskih višjih družbenih slojev in njihovega vsakdanjega življenja v teh študijah spoznamo Ljubljano, mesto, ki ob vsej svoji perifernosti premore veliko kulture in poznavanja takratnih sodobnih kulturnih tokov in umetniških del. Dela Kotzebueja, Nestroya, Grillparzerja, Bellinija, Meyerbeerja ali Rossinija so ob burkah in spevoigrah na ljubljanski oder prinesli vrhunska dela takratne odrske produkcije in omogočala stik Ljubljančanov z vrhunsko ustvarjalno kvaliteto.

Pisma Franca Franza baronu Erbergu so izjemno zanimiv in pomemben zgodovinski vir, študije, ki so nastale na podlagi njihove analize, pa prinašajo konceptualno in vsebinsko novo vednost o urbani zgodovini, kot je nima še nobeno drugo slovensko mesto.

dr. Marko Štuhec

Ker je posameznik vedno zaznamovan s kulturnim in družbenim okoljem, spolom in poklicem, je osebna korespondenca postala kljub določenim metodološkim omejitvam pomemben vir preučevanja vsakdanjega, tudi zasebnega življenja. Prepletanje kolektivnega in individualnega, ene od glavnih značilnosti tovrstne korespondence, odstira številne povsem nepoznane aspekte, kar ugotavljajo tudi vsi avtorji spremnih študij. [...] Pisma upokojenega častnika avstrijske vojske Franca Franza, ki je upokojenska leta preživel v najetem stanovanju v palači na Novem trgu v Ljubljani in so bila namenjena izobraženemu in visoke dvorne kulture vajenemu plemiču Jožefu Kalasancu baronu Erbergu v Dolu pri Ljubljani že zaradi svojega obsega pričakovano odstirajo številna področja življenja in kolektivnih mentalitet višjega srednjega sloja in družbenih elit v stanovsko še vedno precej razslojeni družbi pozne predmarčne Ljubljane.

dr. Dragica Čeč

34 €

zalozba.zrc-sazu.si

Založba ZRC